TERMINOLOGIJA IR LEIDINIAI

Latvių terminologijos tvarkymo principai

Tokiu pavadinimu praeitais metais Rygoje išleista Latvijos mokslų akademijos Latvių kalbos institute parašyta žinomos kalbininkės ir terminologijos specialistės Valentinos Skujinios (Valentīna Skujiņa) monografija. 1969 m. apgynusi filologijos mokslų kandidato disertaciją iš latvių technikos terminologijos sudarymo, ji toli nebenukrypo nuo latvių terminologijos ir bendrosios terminotyros klausimų tyrinėjimo, kartu labai daug laiko skirdama ir praktiniams latvių terminologijos tvarkymo bei apskritai kalbos kultūros darbams. Tad visa trijų dešimtmečių jos veikla skirta latvių terminologijai ir latvių kalbos kultūrai. Daug metų V. Skujinia vadovauja instituto Terminologijos ir kalbos kultūros grupei, eina, kaip iš šono rodos, gan veiklios Latvijos mokslų akademijos Terminologijos komisijos mokslinės sekretorės pareigas. Nuodugnus daugelio teorinių ir praktinių terminologijos klausimų išgvildenimas gausiuose autorės moksliniuose skelbiniuose (straipsniuose, straipsneliuose, moksliniuose pranešimuose ir kt.) bei didžiulė praktinio darbo patirtis ir apibendrinta „Latvių terminologijos tvarkymo principų" knygoje[1].

Monografijos įvade paaiškinta, kas yra terminas, kokie svarbiausi reikalavimai jam keliami, mestas žvilgsnis į latvių terminologijos ir jos tvarkymo principų istoriją, papasakota, kaip rašytas šis veikalas. Savo patyrimą V. Skujinia sakosi įgijusi, dalyvaudama apie 900 įvairių terminologijos komisijų posėdžių, analizuodama apie 200 tūkstančių įvairiausių sričių terminų, svarstytų tuose posėdžiuose ar paskelbtų terminų žodynuose. Iš viso kaip darbo šaltiniai surašyti 31 terminų žodynas, 58 terminų biuleteniai ir 27 kt. leidiniai. Tuo ir grindžiamos darbo išvados. Be, galima sakyti, visuotinai įprastų ir pripažintų dalykų, jau ir čia autorės pasakyta šis tas naujai. Pavyzdžiui, rašydama apie terminams keliamus reikalavimus, ji skiria tokį mononimiškumo reikalavimą, kaip priešybę sinonimiškumui (p. 13). Tiesa, pats tas reikalavimas sąvokas reikšti

[1] Skujiņa V. Latviešu terminoloģijas izstrādes principi. -- Rīga: Zinātne, 1993. — 225 lpp.

vienu terminu (principas „viena sąvoka – vienas terminas“) yra senas, tačiau glaustai vienu žodžiu sugebėjo jį išreikšti V. Skujinia bene pirmoji.

Pagrindinis darbo turinys išdėstytas trijuose skyriuose – vidiniai kalbos principai, kalbų ryšių principai ir nekalbiniai principai. Apskritai monografijai būdingas griežtas ir nuoseklus planingumas, poskyriai visi įvardijami žodžiu *aspektas*. Vidiniai kalbos (intralingvistiniai) principai (jiems knygoje skirta daugiausia vietos, p. 29–127) nagrinėjami leksikos, semantikos, fonologijos, morfologijos, žodžių darybos ir sintaksės atžvilgiu, kalbų ryšių (interlingvistiniai, p. 128–184) principai – tarpkalbiniu (terminų skolinimosi), artimiausio ryšio kalbos ir regioniniu atžvilgiu, tik nekalbiniai (ekstralingvistiniai, p. 185–197) principai apžvelgti pagal tam tikrus autorės originaliai skiriamus principus – moksliškumo, mokslinio tvarkymo, specialistų ir kalbininkų bendradarbiavimo, terminų derinimo, visuomenės gyvenimo bei istorijos ir informacijos.

Knygoje gvildenami, apskritai imant, bemaž visi svarbieji terminologijos teorijos ir praktikos klausimai, vieni jų plačiau, kiti siauriau. Svarstydama, darydama išvadas, V. Skujinia daugiausia remiasi latvių ir rusų terminologijos tyrinėjimais. Tai nesunku suprasti, turint galvoje, kad monografijos objektą sudaro terminologijos darbai, Latvijoje atlikti per pastaruosius keturis dešimtmečius (nuo 1946 m.), bet ypač, kaip rašo pati V. Skujinia, 1961--1990 m. laikotarpiu, kai pati autorė yra tiesioginė jų dalyvė. Literatūros sąraše paminėta ir 12 lietuvių kalbininkų darbų bei leidinių (4,5% visų sąraše minimų darbų), tai K. Gaivenio, J. Klimavičiaus ir kt. straipsniai, A. Kaulakienės, A. Sabaliausko, A. Vanago ir kt. disertacijų autoreferatai. Beje, lietuviškai paskelbtas A. Kaulakienės straipsnis „Sudurtiniai vertiniai lietuvių politechnikos terminijoje“, matyt, per klaidą į literatūros sąrašą įrašytas rusiškai. Šia proga turbūt verta pasakyti, kad vertinių darymas ir vartojimas yra vienas iš tų negausių klausimų, nuo kurių savo knygoje V. Skujinia atsiribojo (p. 130–131), žinoma, neskaitant tų, kurie ir nebuvo šios monografijos objektas (terminų vartosenos, terminų žodynų sudarymo klausimai).

Vienur kitur knygoje švystelia koks lietuviškas terminas ar kitoks faktas. Deja, ne visi jie yra būdingi. Pavyzdžiui, p. 130, kalbant apie galėjimą gretinti skirtingų kalbų terminus bei jų dalis, minimas latvių priešdėlio *at-* sutikimas su rusų priešdėliu обез- ir lietuvių *nu-* (*atmatošana* – обезволашивание – *nuplaukinimas* ir kt.), tačiau toks *nu-* vartojimas lietuvių terminologijoje senokai nelaikomas pavyzdingos kalbos

dalyku, p. 166 teigiama, kad anglų *designer*, latvių *dizainers*, rusų дизайнер vietoje lietuviai vartoja *braižytojas* ir rusų atitikmeniu laiką чертежник (remiamasi A. Kaulakienės mokslų kandidato disertacijos autoreferatu, bet ten šnekama apie neteikiamą vartoti prietaiso pavadinimą). Apskritai gretinimų su kitomis kalbomis knygoje, kur reikia, nevengiama, nors ir ne to autorės siekta. Jos tikslas buvo pateikti sinchroninį vidinį pačios latvių terminologijos būklės ir plėtros vaizdą, ir tai gerai padaryta.

V. Skujinios knyga tikrai turininga, sudaro progų ir pačiam skaitytojui mąstyti, svarstyti, kartu su autore spręsti neaiškius ar iki šiol nepakankamai ištirtus terminologijos klausimus, kartais ir pasiginčyti. Autorė visur labai dalykiška, netuščiažodžiauja, sugeba glaustai dėstyti mintis ir viską paaiškinti. Terminologijos ir mokslo kalbos reikalavimų monografijoje laikomasi tiksliai. Kad būtų akivaizdžiau bei suprantamiau, kai kurie dalykai pateikti dar ir schemomis (specialiosios leksikos skirstymas, bendrojo kalbos žodyno ir terminologijos santykis ir kt.).

Skaitant knygą, susidarė įspūdis, kad kalbinės sandaros atžvilgiu latvių terminija ko gero nemažai skiriasi nuo lietuvių terminijos. Dalis latvių terminų rodosi gerokai sudėtingesnės išraiškos, jų kalboje žodžių junginiai (sudėtiniai terminai) lengvokai keičiami dūriniais. Ne vienu atveju tokie dūriniai lietuvių kalboje būtų tiesiog neįmanomi, kad ir, pavyzdžiui, pačios terminologijos terminai *defiskoptermins* „brūkšnelinis (su brūkšneliu rašomas) terminas“, *hibrīdtermins* „hibridinis terminas“, *inicialsaliktenis* „santrumpa“, saliktenţtermins „sudurtinis terminas“, *strupinajumsaliktenis* „sutrauktinis žodis, trumpinys“, *termina kontekstneatkarība* „termino nepriklausymas nuo konteksto“, *termindarinajums* „terminas darinys“, *termindarināšana* „terminų daryba“, *terminelements* „sudėtinė termino dalis“, *vardkoptermins* „sudėtinis terminas“ ir kt. Tokiais savo polinkiais latvių terminija bus panašesnė į vokiečių, o ne į artimiausių giminaičių lietuvių terminiją.

Ir kai kurie teorijos klausimai latvių terminologijoje kitaip suprantami. Terminų darybos būdais, be ir mums įprastų morfologinių žodžių darybos būdų (priesagų, galūnių, priešdėlių ir dūrinių darybos), V. Skujinia laiko ir konversiją (žodžių ar formų perėjimą į kitą kalbos dalį, terminologijoje paprastai sudaiktavardėjimą ir subūdvardėjimą), separaciją (autorė taip vadina lietuviškų terminų daryboje visai netaikomą atgalinę, arba retrogradinę, darybą) ir apeliatyvaciją (tikrinio vardo pavertimą bendriniu pavadinimu, pavyzdžiui, *Oms* → *oms* „omas“ ir net

Rainis → rainistika, Vatmana papīrs→ vatmaņ papīrs „vatmanas“, p. 100). Lietuvių kalbotyroje neįprasta rimtai kalbėti apie veiksmų pavadinimų darymą tiesiai iš daiktavardžių (aplenkiant veiksmažodį), kartu vis dėlto pridedant ir veiksmažodžio priesagą, kaip kad, pavyzdžiui, koks *ciematošana* „gyvenvietinimas“ esąs padarytas iš *ciemats* „gyvenvietė“ iš karto su veiksmažodžio priesaga *-o-* ir daiktavardžio priesaga *-šana* (p. 84), arba tik skolinių gramatinimo (priderinimo), o ne konversijos dalyku lietuvių kalbotyroje būtų laikomas būdvardžio vyriškosios giminės bei daiktavardžio sutapimas, toks, kaip kad latvių *fakultatīvs* (p. 98; lietuviškai tie žodžiai aplietuvinti skirtingai *--fakultatyvus* ir *fakultatyvas*, bet tai nelaikoma galūnių darybos dalyku).

Neabejotina, kad vertingą knygą gavo ne tik kalbininkai, įvairių sričių latvių terminologijos tvarkytojai, vartotojai, kalbos kultūros darbininkai, kuriems ją autorė ir skyrė (p. 4, 25), bet ir pats latvių kalbos mokslas bei bendroji terminotyra. Kuo daugiau bus tokių nuodugnių atskiros kalbos terminologijos tyrinėjimų, tuo tvirtesnė, moksliškesnė bus bendroji terminologijos teorija, kuri, be tų atskirų kalbų tyrinėjimų, atrodytų kaip dirbtinių, kalboms iš šono primetamų dažniausiai nesutinkančių su tikruoju kalbų gyvenimu, jų vartosena reikalavimų, taisyklių ir teiginių rinkinys. Tyrinėjant atskirų kalbų terminus, jų sistemas, kalbų ryšių, pagaliau ir nekalbinių veiksnių įtaką, paprastai paaiškėja, kad tų reikalavimų, taisyklių jokiu būdu negalima absoliutinti. Terminologija, kaip ir pati kalba, yra gyvas, kintantis reiškinys, jos kitimas net pastebimesnis už daugelio kitų kalbos sistemos dalių kitimą, be to, daugiau priklauso nuo valingos žmonių veiklos. Visa tai gražiai matyti ir iš V. Skujinios knygos. Tad skaitymo malonumas, perskaičius „Latvių terminologijos tvarkymo principus“, peraugo į džiaugsmą dėl kaimynų terminologijos ir mielos kolegės sėkmės.

St. KEINYS

„Lietuvos fizikos rinkinio“ santraukų kalba

„Lietuvos fizikos rinkinys“, kurio trisdešimtmetis buvo paminėtas prieš dvejus metus[1], skaitomas fizikų ir kitų mokslo sričių specialistų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Jame straipsniai spausdinami rusų ar anglų

[1] Ušpalis K. „Lietuvos fizikos rinkinio“ ištakos// Fizikų žinios. 1991. Nr. 1. P. 18-19.